

Z histórie Beňuša 2 – začiatky hospodárenia

V stredoveku bolo dôležitou hospodárskou činnosťou baníctvo a s ním súvisiace hutníctvo, teda spracovanie vyťaženej rudy. Na strednom Slovensku pôsobil známy spolok siedmich banských miest, jedným z nich bola aj Banská Bystrica, kvôli baníctvu a spracovaniu medi známa aj ako „medená Bystrica“. Aj na Horehroní sa existovalo baníctvo a hutníctvo, aj keď v menšej miere. Uvádza sa napr., že v rokoch 1470 až 1545 a ešte aj v rokoch 1561 – 1563 banskobystriční podnikatelia ťažili kvalitnú železnú rudu na území Bacúcha. Podľa iného zdroja v 16. storočí bola v Bacúchu štôlna a pri nej taviaca pec, v ktorej vyťaženu rudu spracúvali na veľmi kvalitnú meď. Najstaršie údaje o ťažbe medi sa viažu na oblasť Makovej doliny medzi Beňušom a Bacúchom (v roku 1535 tu podľa záznamov pracoval v bani len jeden baník) a na lokalitu Hutky v Bacúšskej doline. Aj zachovaný názov Hutky dokazuje hutnícku minulosť tohto miesta. Existoval tu hámor, ktorý v roku 1548 postavil banskobystriční občan Juraj Schaffer, ale už v roku 1565 sa spomína ako opustený. Ešte v rokoch 1551 až 1553 sa na území Beňuša spomínajú bane na zlato a v roku 1556 bane na striebro, výnos z nich však nebol veľký. Neskôr bola ďalšia prevádzka baní zastavená, aby sa lesy šetrili pre banskobystriční mediarsky podnik. Podľa jedného zdroja dôvodom zastavenia prác boli turecké vpády, čo sa však na Horehroní nezdá veľmi pravdepodobné.

Činnosti spojené s ťažbou a spracovaním rudy spotrebovali veľké množstvá dreva a dreveného uhlia. A to až tak, že v okolí banských miest začali pociťovať ich nedostatok. Preto ťažiarri sa začali obracať svoju pozornosť aj na vzdialenejšie, dosiaľ zalesnené územia.

V prvej polovici 16. storočia aj kráľovský dvor začal prejavovať zvýšený záujem o lesy v banských oblastiach. V roku 1522 uhorský kráľ Ľudovít II. dal banské mestá ako veno svojej manželke Márii. V roku 1535 Mária (už ako kráľovná-vdova, vtedajším uhorským kráľom bol jej brat Ferdinand I. Habsburský) vyslala komisiu na preskúmanie miestnych pomerov v okolí Banskej Bystrice. Táto komisia navrhla preložiť huty bližšie k Hronu, kde by ich bolo možné ľahšie zásobovať drevom. Zároveň navrhla prevziať Ľupčianske panstvo a lesy mesta Brezna do správy uhorskej kráľovskej komory (úrad poverený správou kráľovských príjmov a majetkov).

V roku 1540 vydala kráľovná-vdova Mária inštrukcie pre komisárov, ktorí mali zreformovať uhorské baníctvo. Ich úlohou bola aj zabezpečiť, aby bol vždy dostatok dreva a dreveného uhlia, ale aj to, aby boli lesy chránené pred krádežami dreva a pred pastvou dobytkom. Banským mestám bolo ponechané právo voľného rúbania dreva.

Na prelome 15. a 16. storočia v okolí Banskej Bystrice úspešne pôsobila známa Turzovsko-Fuggerovská mediarska spoločnosť. Táto zamestnávala súkromných ťažiarov, ktorí pre potrebu baní a hút ťažili drevo a pálili drevené uhlie. Títo zrejme postupne začali pôsobiť aj na Horehroní. V roku 1546 kráľovská komora nepredĺžila

spoločnosti prenájom a mediarske podniky do svojho vlastníctva prevzal štát (erár). V tejto súvislosti aj ťažba dreva pre potreby baníctva prešla do štátnych rúk. Aby zabezpečil potrebné pracovné sily na lesné práce, uhliarov a iných pracovníkov oslobodil od platenia príspevkov (poplatkov).

Dozor nad lesmi a aj nad dodávkami dreva a dreveného uhlia mali banskí majstri a hutní šafári. Títo uzatvárali zmluvy na dodávky dreva a dreveného uhlia s drevárskymi resp. uhliarskymi majstrami (Holz und Kohlmeister).

Vzhľadom na narastajúci nedostatok dreva v okolí banských miest panovník poveril odborníkov, aby navrhli, ako zaistiť stály prísun dreva pre potrebu baní a hút. Touto úlohou bol poverený Wolf Hohenwarter, lesmajster zo Štajerska. Ten v roku 1547 pochopil horehronské lesy a vo svojej správe navrhol, aby sa drevo ťažilo aj vo vzdialenejších oblastiach a aby sa do banských miest dopravovalo plavením po Hrone. Na tento účel boli preto povolaní skúsení lesní robotníci z alpských oblastí (Štajersko, Salzburgsko, Tirolsko), ktorí mali bohaté skúsenosti s vodnými stavbami a plavením dreva. V tejto súvislosti sa na Horehronie možno dostali aj niektorí naši predkovia, o čom svedčia ich nemecky znejúce mená – Citterberg, Faško (Faschko, Fasco), Kán (Kahn), Ličko (Litschgo), Nemčok, Švantner (Schvandtner) a pod.

V roku 1550 kráľ Ferdinand I. vydal banský poriadok (do platnosti vstúpil až o niekoľko rokov neskôr), v ktorom ustanovil funkciu hlavného komorského grófa. Ten stál na čele celého baníctva v stredoslovenských banských mestách a okrem iného bol poverený aj vrchným dozorom a správou nad lesmi a uhliarstvami v tejto oblasti.

V roku 1561 Ferdinand I. prikázal vyhľadať v rakúskych zemiach zdatného a skúseného odborníka a vyslať ho do Banskej Bystrice. Nakoniec nastúpili až dvaja odborní lesníci z oblasti Salzburgu (podľa iných zdrojov zo Štajerska resp. Bavorska) - Adam Khesszler a Matej Pogner. V roku 1564 ich panovník vymenoval do úradu polesných (Waldförster). Zároveň im určil povinnosti, podľa ktorých sa mali starať o zásobovanie baní a hút drevom a dreveným uhlím a dozerať na drevárskych majstrov, predákov (Fürdinger), drevorubačov a uhliarov. Mali sa starať aj o stavbu suchých a vodných šmykov, plavenie dreva a o stavbu hrablí na zachytávanie dreva, pri ktorých sa majú zakladať hrabľové uhliská, kde sa páli drevené uhlie. Jedna takáto lokalita pri Hrone v Banskej Bystrici sa dodnes volá Uhlisko.

Aby sa zistil stav lesov a možnosti ich využívania, bola ustanovená kráľovská komisia, ktorá v roku 1563 vykonala pochôdzku lesov na Pohroní. Výsledky svojich zistení zhrnula v správe Opis lesov na Pohroní, ktorý vyšiel v roku 1565 ako príloha Lesného poriadku cisára Maximiliána (Constitutio Maximiliana).

Vydanie tohto poriadku je považované za začiatok cieľavedomého lesného hospodárstva v Uhorsku. V dokumente boli zhrnuté dovtedajšie praktické skúsenosti v lesnom hospodárení a stanovené povinnosti pri využívaní a obnove lesov. Veľký dôraz sa v ňom kládol aj na zákaz pasenia v lesoch, pretože dobytok spôsoboval značné škody. Zákaz sa však často porušoval a preto boli opakovane vydávané kráľovské nariadenia, v ktorých sa prikazovalo dodržiavanie tohto zákazu.

Opis lesov na Pohroní z roku 1565 je veľmi zaujímavé čítanie, preto si ho podrobnejšie predstavíme v nasledujúcom čísle.

Braňo Faško od Kristiánov

Literatúra:

Binder, Róbert: Osadníci na Horehraní, vydalo Stredoslovenské vydavateľstvo v B. Bystrici, 1962

Bozalková, Irena: Staré banské práce na ložiskách Bacúcha a mineralogické pomery územia, In: Stredné Slovensko, Vlastivedný zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici, vydalo Vydavateľstvo Osveta, 1979

Buzalka, Štefan: Správa komorských lesov v stredoslovenskej banskej oblasti do roku 1871, In: Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea 7, vydalo Vydavateľstvo Osveta, 1973

História obce Čierny Balog, prístupné na: www.ciernybalog.sk

Madlen, Ján: Constitutio Maximiliana, In: Sborník prác lesníckeho a drevárskeho múzea II, vydalo Vydavateľstvo Osveta, 1962

Slovník obcí Banskobystrického okresu, zostavil Štefan Pisoň, vydalo Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968

pamätná tabuľa karpatským Nemcom v Bacúchu